

Učme sa učiť sa – úspěšný pilotní projekt v marginalizovaných romských osadách na Slovensku

Centrum Rozum a Autorizované tréninkové centrum Feuersteinovy metody při katedře psychologie Pedagogické fakulty UK v Praze zorganizovaly 14. května Den výzkumu, na kterém vedle profesora Stanislava Štecha a profesora Alexe Kozulina z Izraele představily svůj projekt – pilotní aplikaci Feuersteinova instrumentálního obohacování ve vzdělávání dětí z marginalizovaných romských

komunit – zástupkyně Centra pro udržatelný rozvoj (ETP Slovensko). Občanské sdružení ETP Slovensko, jehož ředitelkou je Ing. Slávka Mačáková, PhD., se zaměřuje na práci s lidmi ze sociálně znevýhodněných komunit již od roku 2001.

Co je ETP Slovensko a čemu se věnujete?

ETP Slovensko – Centrum pro udržatelný rozvoj je občanské sdružení, které poskytuje komplexní sociální služby, včetně výchovně vzdělávacích programů pro děti i dospělé příslušníky marginalizovaných romských komunit (dále jen „MRK“), a to prostřednictvím provozovaných komunitních center.

Co je pro děti žijící v těchto komunitách charakteristické?

I když podmínky v MRK nejsou všude stejné, prostředí vícegenerační chudoby s sebou přináší typické znaky, které formují emocionalitu, sociabilitu a rozumové schopnosti dětí. Společnými znaky jsou **nevyhovující základní životní podmínky, nízká životní úroveň a velmi vysoká nezaměstnanost**. Ve společném pokoji žijí často i tři generace dohro-

mady. Děti mívají minimum hraček, omalovánky, kostky či obrázkové knihy jsou pro ně nedostupné.

Je zde tedy patrná absence hry jako přirozeného nástroje učení se, důležitého pro zdravý a přiměřený vývin dětí.

Pro prostředí MRK je charakteristické **nedostatečné povědomí o cílené a intenzivní činnosti a komunikaci s dítětem**. Socializace a emocionální dozrávání dětí se liší od těchto procesů v běžné společnosti.

Děti také obvykle **nenavštěvují předškolní zařízení**, které by pomohlo alespoň částečně překonat hendikep málo podnětného prostředí. Školky se většinou nenacházejí v blízkosti jejich bydliště, případně pod různými záminkami nepřijímají romské děti. Z našich zkušeností vyplývá, že matky z MRK nerozumějí důvodům, proč by tříleté či

i starší dítě mělo být odloučeno od rodiny, zejména pokud je matka doma s dalšími sourozenci. Proto jsme také vytvořili nový vzdělávací program pro matky, v němž jim netradiční formou vysvětlujeme důležitost předškolního vzdělávání i vzdělávání ve školním klubu po vyučování.

Děti z MRK tráví své dětství pod vlivem jiných podnětů než děti z majoritní společnosti, což vede k odlišnému tempu jejich vývinu v oblasti emocionální, sociální i mentální, které jsou klíčové pro úspěšné vzdělávání. Do školy děti vstupují **fyzicky zralé, avšak školně nepřípravené**.

Do jaké míry je slovenský vzdělávací systém připraven pomoci dětem ze sociálně znevýhodněného či kulturně odlišného prostředí?

Děti, které se odlišují od normy, představují pro školní systém obvykle velký problém. **Čím je odlišnost výraznější, případně v čim více oblastech se projevuje, tím náročnější je pro dítě najít si v systému své místo a obstát.** Velká část dětí ze sociálně vyloučených komunit se vzdělává ve speciálních školách s minimální šancí na získání vyššího než základního vzdělání, případně ukončuje školní docházku v nižším než devátém ročníku běžné základní školy a nepokračuje ve vzdělávání na střední škole. Jejich uplatnitelnost na trhu práce je velmi nízká.

Máme zkušenost s předškolní přípravou dětí od tří do šesti let. Díky práci v komunitních centrech se nám daří zamezovat jejich zařazování do speciálních škol, přesto studijní výsledky dětí z MRK (i těch, které navštěvují předškolní kluby) jsou jen výjimečně srovnatelné s výsledky dětí z majority.

S jakými bariérami se musejí děti z MRK ve škole nejčastěji potýkat?

Již první setkání dítěte se školou při zápisu nebývá idylické. Je to první zkušenost s dospělým člověkem (mimo lékaře), jenž klade dítěti otázky ve slovenštině a očekává na ně odpovědi anebo splnění zadaných úloh. Pastelky, obrázkové knihy a ostatní testovací materiál, to vše je pro dítě buď zcela nové, anebo jen okrajově známé. Matka bývá sama nejistá a úzkostná z množství úkolů (vyplnění zápisového lístku aj.) a často rozumí slovenštině jen v omezené míře. Děti se za ni většinou schovávají, chtějí jít domů a na případné dotazy reagují pláčem. Ani ty, které přiměřeně spolupracují a s pomocí matky a několika romských slov pochopí, co se od nich očekává, nedosahují úrovně školní zralosti. Je zjevné, že **nemají dostatečnou zkušenost s daným typem podnětů**, což tvoří jeden z předpokladů úspěchů ve školním prostředí.

První týdny či měsíce dítě objevuje svět, který dosud nepoznalo. Každodenní docházka do školy přináší bariéry, které se učí postupně překonávat. Základní změnou oproti přirozenému domácímu prostředí je **forma komunikace**. **Jazyková bariéra** od prvního dne ztěžuje adaptaci dítěte na školní prostředí, a i když se postupným osvojováním slovenské slovní zásoby zmenšuje, zůstává v určité formě přítomna po celou dobu školní docházky.

Další významný problém představuje **způsob chování**. S formální autoritou v podobě učitele se dítě setkává až při školní docházce. V průběhu prvních měsíců si náležité chování obvykle osvojí, ale ubírá mu to čas, který je ve školním systému vyhrazený již učení v užším slova smyslu, tedy osvojování si poznatků podle Státního vzdělávacího programu Slovenské republiky. Školní prostředí v současné podobě nabízí jen velmi omezený prostor pro překonání zmíněných deficitů – nedisponuje hračkami pro děti předškolního věku, pedagogové nejsou připravováni na práci s takovými dětmi a diktát osnov je nutí při předávání poznatků postupovat systematicky, bez ohledu na individuální úroveň, možnosti a potřeby dítěte.

Velký počet dětí z MRK i na konci nultého ročníku významně zaostává za věkovou normou ve všech oblastech potřebných ke zvládnutí nároků učiva běžné základní školy.

I když dokážou fungovat v rámci vlastní sociální komunity, slovenský školní systém jim nedokáže pomoci zaplnit kognitivní mezery, které se vytvořily během prvních šesti let jejich života v málo podnětném prostředí, a poskytnout jim plnohodnotné vzdělání.

*Nechte mě chvíľku,
já si to rozmyslím...*
Logo a motto FIE

Tyto děti nemívají ke vzdělávání a ke škole pozitivní vztah, zažívají **každodenní frustraci z neúspěchu a nesplnění nároků**, které na ně klade učitel. Částečnou pomocí může být asistent pedagoga.

Jak se zrodil nápad zrealizovat projekt využívající metodu Feuersteinova instrumentálního obohacování mysli (dále jen „FIE“)?

Kladli jsme si otázku: **Proč děti z MRK ve školním systému selhávají navzdory všem dosavadním opatřením a často i upřímné snaze pedagogů?** Proč nedokážou úspěšně absolvovat alespoň celé základní vzdělání v běžné škole? Hledání odpovědi nás vedlo k novým možnostem řešení, jak děti z MRK **efektivněji připravit na vzdělávání v základních**

školách a pomoci zlepšit jejich školní výsledky. Na základě rozhovorů s pracovníci Súkromného centra špeciálno-pedagogického poradenstva v Košicích a zástupci Feuersteinova institutu v Jeruzalémě jsme se rozhodli zrealizovat pilotní projekt s využitím FIE programu pro děti z MRK ve školním roce 2013/2014.

Proč jste zvolili právě metodu FIE?

FIE je akcelerační program, který rozvíjí schopnosti myslet a učit se a vychází z předpokladu, že intelekt není neměnný, že se dokáže přizpůsobovat novým situacím a je možné ho rozvíjet **bez ohledu na věk, znevýhodnění či socioekonomické pozadí**.

Můžete přesněji popsat, jak pilotní projekt probíhal?

Na pilotní ověření metody FIE jsme vybrali 10 lokalit na východním Slovensku jak v prostředí neformálních (komunitní centra), tak i v prostředí formálního systému vzdělávání (základní školy). Celkem bylo zapojeno 75 dětí. Program FIE jsme realizovali v rámci odpoledního školního klubu ve skupině 20 náhodně vybraných dětí z MRK v nultém a prvním ročníku ZŠ v Košicích-Šace a ZŠ ve Velké Idě.

Děti z nultých ročníků jsme vybrali, protože jsme chtěli pracovat s žáky, kteří navštěvují základní školu prvním rokem. Po dohodě s vedením školy jsme soustředili vybrané žáky do školních klubů a zaměřili se na rozvinutí jejich rozumových schopností. Cílem bylo pilotně ověřit účinek FIE metody v každodenních systematických aktivitách, vedených speciálními pedagogy a třídními učiteli. Rodičům jsme vysvětlili podmínky účasti v projektu a náš záměr podpořit školní úspěšnost jejich dětí.

V komunitních centrech probíhalo vzdělávání čtyřikrát týdně, dvě až tři hodiny denně. FIE metodou byly vzdělávány děti ve věku čtyř až šesti let, které docházely relativně pravidelně. Metodě FIE se věnovaly asi hodinu denně, zbylý čas se vzdělávaly podle námi vyvinuté metodiky ETP. Během školního roku byly využívány čtyři instrumenty FIE (Spojování bodů, Absurdity, Orientace v prostoru a Emoce). Klíčovou snahou bylo s ohledem na věk a úroveň dětí propojit instrumenty se situacemi, které znají. Výsledkem aplikace FIE Basic v komunitních centrech byl **zaznamenaný progres dětí**, které program absolvovaly, oproti těm, které v prostředí komunitního centra program neabsolvovaly; rozvinula se jejich řeč, lépe se soustředily a byly kritičtější ke své práci. Ani jedno z dětí prvního nebo nultého ročníku nebylo zařazeno do speciální třídy ZŠ.

Jaké výsledky projekt přinesl?

Výsledky ještě nejsou konečné, nelze je jednoznačně interpretovat pouze jako důsledky používání FIE programu. Naznačují však, že děti, při jejichž vzdělávání byla uplatňována metoda FIE, oproti svým vrstevníkům z jiných tříd znatelně rychleji rozvíjely své kognitivní schopnosti. Učitelé, psychologové i další odborníci zapojení do pilotního projektu se shodují v tom, že vnímají jeho přínos pro děti z MRK. Děti, které se zúčastnily programu FIE, projevovaly zvýšenou chuť učit se, silnější vnitřní motivaci a výraznější rozvoj nejen kognitivních, ale i sociálních a emočních schopností.

Potýkali jste se při realizaci pilotního projektu s problémy?

Pedagožky zařadily práci s instrumenty FIE do systému aktivit ve školním klubu až na konci října, čili po zhruba dvou měsících práce. Původně měly začít již od prvního dne, ale nejprve bylo nutné proškolení pedagogů a také se ukázalo, že děti ani v jednom z klubů **nebyly na systematickou práci s instrumenty připravené**, a dříve než se mohl rozvíjet jejich kognitivní růst, bylo nutné pracovat na jejich **socializaci, emočním rozvoji a jemné motorice**. Klíčovým byl zpočátku problém s disciplínou a regulací vlastního chování. Bylo nesmírně těžké zprostředkovat dětem, proč je výhodné ztížit se, poslouchat a umět počkat – respektovat určitý systém pravidel. Obrovskou výhodou naopak byla touha dětí po společné aktivitě a jejich mimořádná vděčnost za pozornost.

Děti, které se zúčastnily programu FIE, projevovaly zvýšenou chuť učit se, silnější vnitřní motivaci a výraznější rozvoj nejen kognitivních, ale i sociálních a emočních schopností.

Jakých pokroků jste u žáků v pilotním projektu dosáhli?

Postupným budováním základních předpokladů pro práci s instrumenty se odborné pracovnice propracovaly k tomu, že na začátku listopadu dosáhly v rámci každodenního setkávání ve školním klubu vytvoření následující struktury: kolektivní hry, práce s instrumentem, svačinka, volné aktivity (kreslení, skládačky, písně, tancování, vycházka). Vzhledem k věku a úrovni dětí pracovaly pedagožky s programem FIE Basic pro děti od tří let, který obsahuje 11 instrumentů.

Důležitým momentem byl **rozvoj řeči** ve všech aspektech. Postupně se výrazně rozšířila slovenská slovní zásoba, ale důležitější byl rozvoj jazyka jako nástroje myšlení.

Významným výsledkem práce s instrumenty bylo i **snížení impulzivity**, důležité nejen pro zlepšení pozornosti a koncentrace. Zlepšená sebekontrola se projevovala například při práci s určenou pomůckou. I když vedle někdo pracoval s něčím jiným a lákavým, žák se koncentroval na jeden obrázek a úlohu, která byla ohraničená jedním rámečkem. Při práci s instrumenty se děti naučily pravidelnému opakování úloh a činností, které upevňuje a zvnitřňuje návyky, jimž je zapotřebí věnovat méně pozornosti, díky čemuž lze prohlubovat proces učení.

Velmi důležitým aspektem byla **radost z práce samé a z dosažených úspěchů**. V důsledku tohoto se vnější motivace změnila na vnitřní, vzrostl pocit kompetence a samostatnosti, připravenost na práci, čímž se výrazně zlepšil proces učení. Děti se staly **samostatnějšími a sebevědomějšími, iniciativnějšími při práci**, kterou začaly vnímat jako vlastní a důležitou činnost.

Abych to shrnula, děti při práci s instrumenty získaly především:

- sebedůvěru a pocit kompetence,
- vnitřní motivaci pro práci,
- představy o čísle a předmatematické představy,
- porozumění pro různé koncepty a pojmy,
- chuť získávat informace a pracovat s nimi;

dále rozvinuly:

- slovní zásobu,
- schopnost popisovat obrázky,
- schopnost porovnávat, kategorizovat (abstraktní představy),
- schopnost ztišit se, koncentrovat se a pracovat,
- schopnost identifikovat a pojmenovat určitý druh emoce,
- sociální a emoční dovednosti pro práci v kolektivu a školním prostředí.

Budete v tomto projektu ještě pokračovat?

V projektu *Učme sa učiť sa* jsme pokračovali i v následujícím školním roce 2014/2015 v jedné třídě ZŠ Velká Ida. Zúčastnilo se celkem 10 dětí a všechny postoupily do druhého ročníku, což není obvyklé. V projektu pokračujeme dále. Ve školním roce 2015/2016 jsme jej realizovali na třech základních školách se žáky prvních tříd, se žáky ve skupině, která začala s projektem v roce 2013/2014 ve Velké Idě, a s předškoláky ve třech komunitních centrech.

V roce 2015 jsme projekt prezentovali i na slovenském ministerstvu školství. Na základě svých zkušeností se domníváme, že tento projekt pravděpodobně **skýtá možné řešení otázky, jak zabránit selhávání dětí z MRK v současném školním systému**. Řešením jsou **učitelé – kvalifikovaní mediátoři**, kteří mají odborné vědomosti, kapacitu, dokážou přiměřeně reagovat na odlišnosti žáků a vědí, jak jim efektivně pomáhat při překonávání překážek a omezení daných prostředím, do kterého se narodili. Tato zkušenost přináší nejen naději, ale i jistotu, že **je možné zásadně ovlivnit kvalitu života a perspektivu obyvatel romských osad**.

Děkuji za příjemné setkání a přeji projektu hodně úspěchů.

S Ing. Slávkou Mačákovou, PhD.,
rozmlouvala Martina Ježková

Doporučujeme vaší pozornosti publikaci

Mačáková, S., Heveriová, M., Šimková, S., Vavřinčík, M.: *Učme sa učiť sa (Pilotná aplikácia metódy Feuersteinovho Inštrumentálneho obohacovania vo vzdelávaní detí z marginalizovaných rómskych komunit)*. Košice: ETP Slovensko, 2015. Publikace je zpřístupněna na <http://etp.sk/projekty/ucme-sa-ucit-sa/>, kde rovněž naleznete externí hodnocení pilotního projektu.

Centrum pre udržateľný rozvoj (ETP Slovensko) • www.etp.sk

Občanské sdružení ETP (Environmental Training Project) Slovensko získalo v roce 2009 cenu Gypsy (Roma) Spirit za „komplexní, vysoce odbornou a autentickou práci a služby znevýhodněným a marginalizovaným skupinám obyvatelstva, za boj s chudobou a sociálním vyloučením na Slovensku se zvláštním zřetelem na Romy v segregovaných osadách“, v roce 2011 Cenu Nadace ERSTE v oblasti sociální integrace a v roce 2014 Cenu Evropského hospodářského a sociálního výboru pro občanskou společnost za integraci Romů.